

konkrét személyiségben több az imponderabilia, az egyedi mozzanat. Mondhatni, hogy az „újrakezdés” racionális belátásánál a költői alkotásban fontosabb a kétely maga, s esetenként a termékeny ellentmondás, sőt a tisztázás hiánya relevánsabb tényező lehet, mint a gondolati tisztázásra való törekvés.

A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben tehát a lírai költő esetében személyes történet is, átélése a tőle függő és a tőle független tényezők korrelációjának. Ezek az élethelyzetek változásain át érvényesülő összefüggések a lírai költészet lényeges vonásai, nélkülük alighanem csak versbe szedett spekulációkról szólhatnánk. Debreczeni Attila lényegében metszeteket készít Csokonai költészetéből, s úgy véli, hogy az imént emlegetett három fő eszmei tényező alkotja a költőtől megfogalmazott világkép legjellegzetesebb elemeit. Munkájának áttanulmányozása után kétségtelennek látszik, hogy ezt a költői életművet eszmetörténetileg valóban meggyőzően írja le, s ebben a tekintetben a költőre vonatkozó szakirodalom nélkülözhetetlen tétele. Debreczeni az, aki Szauder József, Bíró Ferenc és mások nyomán ilyen szempontból elsőként gondolta végig s elemezte sokoldalúan, s szolgált megfelelő bizonyító anyaggal a költői világkép eszmei összetételét, alakulását, a gondolkodását befolyásoló gondolati hatásokat, azok recepcióját és alkalmazásukat illetően.

VARGHA KÁLMÁN: KOROK ÉS PILLANATOK

A kötetet összeállította Bohus Magda. Budapest, Liget Műhely Alapítvány, 1995. 354 l. (Liget könyvek)

A tragikusan korán, hatvanhárom évesen távozott Vargha Kálmán tekintélyes életművet hagyott maga után. Munkásságának ívét nemcsak az önálló kötetek – monográfiák, tanulmány-

Módszere olyan következtetéseket is sugall, melyek teljesen ellentétesnek látszanak a hagyományos Csokonai képpel. A „garabonciás” költő ebben a koncepcióban teljesen elhalványul, s kevéssé érzékelhető az a „zseniális tarkaság” is, amit Horváth János emleget. Még a szakirodalomnak s a költőről szóló közvélekedésnek az a summázata is háttérbe szorul ezekben az elemzésekben, miszerint Csokonai költészetének legfőbb hozadéka az ebben az időben jelenlévő populáris és emelkedett stílusminták sajátos és egyéni integrációja. Az alkalmatosságra írt versek költőjének nemigen van keresni valója e metszetekben. Mindemellett Debreczeni Attila meggyőzően bizonyítja, hogy a költői életműnek van egy fő vonulata, amelynek összetevői végső fokon a klasszicista művészet alapvető jegyeiben jelölhetők meg. E metszetekben, amelyek persze Csokonai költészetének minden vonatkozására nem terjednek ki, a költői tudatosság dominál.

Bármennyire csábító is az alkalom, hogy e könyvtől teljes és minden lényeges mozzanatra reagáló költői pályaképet várjunk, amely egyenlő súllyal tárgyalja e költészet esztétikai vonatkozásait: a szerző nem erre, hanem első rendben eszmetörténeti elemzésre vállalkozott. Ezt a maga elé állított feladatot jól és érdekesen oldotta meg, s így munkája egyik fontos tétele a Csokonairól szóló szakirodalomnak.

Wéber Antal

kötetek – rajzolják ki, hanem a szerkesztések, válogatások, szövegkiadások, s az azokat kísérő elő- és utószavak is, melyeket ugyanaz a széleskörű tájékozottság és filológiai igényesség ho-

zott létre, mint tanulmányait. Ahogyan a kötet utószavában Rába György megjegyzi: „Ítéleteit, s ez egész pályáján megfigyelhető, szívesen adta közre szövegkiadásokat kísérő tanulmányként.”

Ezért is tekinthető fontos vállalkozásnak a Bohus Magdáé, aki összegyűjtötte és kiadta Vargha Kálmán kötetben eddig meg nem jelent írásait. A látszólag „melléktermék”-ként született, olykor több évtizedes írások közül nem egy ma is az újdonság erejével hat. Kifejező a kötet címe – hiszen a szerző módszerét, irodalomtörténeti habitusát alapvetően a történeti szemlélet, az irodalom folyamatszerűségének megtagasztalása és átélése határozza meg. Az irodalom egyes pillanatait, az egyes műveket is mindig e folyamat részeként, tág összefüggésrendszerbe ágyazva látja és láttatja. Ezért lehetséges, hogy egyetlen vers elemzése is egész pályaszakaszokra ad rálátást.

A kötet változatos műfajú írásai jól kirajzolják a szerző érdeklődési körét – azokat a pontokat, amelyekkel a legintenzívebben kapcsolódott a XX. század irodalmához. Irodalom- és eszmetörténeti problémákat taglaló tanulmányok, íróportrék, vers- és novellaelemzések, személyes hangú visszaemlékezések egyaránt helyet kaptak a kötetben. A „kődlovagok” írásművészete iránti érdeklődést a Cholnoky Viktorról és Csáth Gézaról írt szép portrék képviselik. A Móricz-életművel való beható foglalkozást pedig Móricz első évtizede kritikai fogadtatásának elemzése, amely a filológiai újdonságokon túl számos fontos elméleti tanulsággal is szolgál. Berdáról, amint azt Rába is megállapítja, két kötet után is tud újat mondani. A Diákmisén című vers elemzésének kapcsán bejárja a vers születésének forrásvidékét; a Berda indulásáról szóló tanulmány (*Gyarló örömk boldog énekese*) túl az irodalomtörténeti mozzanatokon és életrajzi tényeken, melyeket Vargha Kálmán

rendkívüli filológiai precizitással és invencióval tár elénk, széles kultúr- és eszmetörténeti háttérrel is rajzol az induló Berda alakja mögé.

Mándy Iván, mint ember és mint író is igen közel állt Vargha Kálmánhoz. Róla szóló tanulmányaiban az empátikus érzékenység racionális pontossággal párosul. A *Mándy Iván és a tárgyak világa* című írásban az elsők közt figyelt fel annak idején az író „világának”, világlátásának változásaira, arra a sajátos, csak Mándyra jellemző, antropomorf szemléletre, mellyel a tárgyak világát jelenítette meg a nyolcvanas évek elején.

Vargha Kálmánt különösképpen érdeklék a mű külső életével: fogantatásával, születésével és továbbélésével, azaz a recepcióval kapcsolatos jelenségek. Éles szemmel vesz észre olyan, első olvasásra jelentéktelennek tűnő életrajzi mozzanatokot, mint például Rónay György naplójegyzeteinek Franz Kafkáról szóló bekezdései. Vargha Kálmán olvasatában és interpretációjában ez a néhány oldalas naplójegyzet fontos irodalomtörténeti tényre emelkedik: nemcsak Rónay friss világ-irodalmi tájékozódására és független szellemére vet fényt az a tény, hogy 1953-ban az egyetlen Kafka-ról beszélt hallgatóinak, hanem fontos adalék a magyar Kafka-recepció történetéhez is.

Szívesen tárja fel élmény és mű belső összefüggéseit, alkotáslélektani háttérét is. A *Téma, életérzés, világkép* című írás Mándy *Borbély a házban* című novellájának keletkezéséről szól – a téma, az ötlet ugyanis Vargha Kálmántól származott. Igen jellemző Vargha Kálmán módszerére, hogy ebből az apró életrajzi mozzanatból és személyes élményből kiindulva pontosan és lényeglátóan megvilágítja Mándy írói alkatának, munkamódszerének és stílusának jellegzetességeit, s magát a folyamatot, amint az élményből kibomlik a novella,

ahogyan a fikció elszakad az ötletadó, köznapi ténytől, és új dimenziókat hódít meg.

Visszafogott hangvétel, a személyeséget szemérmesen háttérbe szorító magatartás jellemzi a kötet visszaemlékező írásait. A *Halottakról, akik ma is élnek* című írásban Végh Györgyre, Rónay Györgyre, Szabó Édére, Kálnoky Lászlóra és Kormos Istvánra emlékezik; Vajda Endrének, a kitűnő műfordítónak líraian szép írásban állít emléket. Ha emberekről ír, érezhetően a jót és elismerésre méltót keresi és találja meg bennük; nézőpontját empátia, mérték-tartó jóízlés és emberi bölcsesség jellemzi. Vajda Endréről például így ír: „hatalmas ismeretanyagában sem a mennyiségi tényezők kápráztattak el bennünket. Azt csodáltuk benne, hogy a szellemi élet milyen sokféle jelenségével sikerült élelven és mélyreható kapcsolatot teremtenie. [...] De persze nemcsak ismereteket tanultunk tőle a nehéz időkben, hanem a gondolkodó emberhez és

morális lényhez méltó magatartás formáit is.”

Vargha Kálmán írásait is hasonlóan nagy ismeretanyag és az „emberhez méltó magatartás” kisugárzása teszi élményszerűvé. Emberi magatartásáról közvetlenül is képet kaphat az olvasó Poszler György előszavából és Rába György – már idézett – utószavából. Mindkét írás maga is fontos irodalomtörténeti adalékokat tartalmaz; Poszler szubjektív, lírai, személyes hangon emlékezik a barátira és pályatársra. Rába az irodalomtörténészre, a tudósra, az életműre koncentrált.

Tőle idézünk: „Vargha Kálmán kritikus eszményképe Schöpflin Aladár volt. Őt méltatva, mintha önmagát is jellemezte volna: »Inkább hajlott a harmóniára, a biztosnak hitt értékek iránti hűségre, mint a mindent megkérdőjelező nyugtalanságra.« [...] A biztos értékek minél szabatosabb megragadásán fáradozott ő is.”

Erdődy Edit

SZEKÉR ENDRE: BENEDEK MARCELL

Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet, 1994. 112 l. (Kortársaink)

A Benedek Marcell életét és munkásságát feldolgozó kutató hálás feladatot vállal, hiszen rendelkezésre állnak a művek egykorú kritikái mellett a jól használható önéletrajzi munkák (*Naplómat olvasom, Szépen élni*), s Benedek István megbízható és nagyon informatív Benedek Marcell-életrajza. Ezzel a szakirodalmi háttérrel többféle megoldás közt lehet választani. Lehet pusztán életrajzot írni, és a művek tárgyára, tartalmára csak utalni vagy részletesebb műismertetésekkel monográfiává tágítani a művet. Lehet csak a szerző munkásságát ismertetni kronologikusan vagy műfajok szerint, esetleg egy jellemző műfajt, például az irodalomnépszerűsítést kiemelve, s annak alárendelve vagy azzal összefüggésben

részletesen tárgyalni a többit, megkísérelve egyúttal meghatározni a művek helyét a magyar irodalomban, illetve irodalomtudományban. Székér Endre egészen sajátos megoldást választott. A kötet szövege alapján kitetszik, hogy gondosan cédulázta Benedek Marcell életművét, a szakirodalmat is, majd ezeket a jól-rosszul megfogalmazott cédulákat különböző fejezetcímek alatt minden különösebb rendszer, összefoglalás, áttekintés nélkül, ömlesztve közölte. Nem lehet ugyanis mással magyarázni a szerkesztés vagy a gondolatmenet hiányát, a tagolatlanságot, azt, hogy a legváratlanabb helyen bukkannak fel megjegyzések minden szövegösszefüggés, kifejtés nélkül, hogy ugyanolyan váratlanul eltűnjenek.